

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ДОГОВІРНОГО ПРАВА ЗА НОВИМ ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Сергій Бєрвено,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного університету
ім. В. Н. Каразіна

Прийняття та введення в дію з 01.01.2004 р. нового Цивільного кодексу України обумовлює необхідність активізації наукових досліджень загально-правових проблем договірної права, яким нині надається скромна увага, оскільки науковці поки що зосереджувалися переважно на аналізі питань правового регулювання конкретних видів договорів. Серед таких загально-правових проблем важливе місце належить виявленню та аналізу принципів, притаманних договірному праву.

Принципи договірної права були малодослідженими в радянський період. Перевага тут надавалася аналізу принципів цивільного права безвідносно до окремих правових інститутів. Зрозуміло, що в радянський період принципи цивільного права аналізувалися з позицій існуючої соціалістичної ідеології. Тому до принципів радянського цивільного права, зокрема, відносили: а) посилену охорону соціалістичної власності і соціалістичної системи господарства; б) забезпечення матеріальної зацікавленості, дотримання господарського розрахунку; в) забезпечення планової дисципліни; г) поєднання особистих інтересів з суспільними; ґ) реальну рівноправність громадян [1]. В іншому випадку такими принципами вважалися: а) принцип поєднання державного планового управління розвитку народного господарства з госпрозрахунковими інтересами підприємств; б) принцип переважного захисту права державної власності; в) принцип рівності суб'єктів цивільного права; г) принцип свободи у здійсненні цивільних прав відповідно до їх соціального призначення і добросовісності виконання цивільних обов'язків [2].

В юридичній доктрині називалися й інші модифікації зазначених прин-

ципів, але всі вони не мали між собою істотних розбіжностей і підпорядковувалися загальним принципам радянського соціалістичного права (принцип пролетарського інтернаціоналізму, демократичного інтернаціоналізму, соціалістичної законності тощо [3]. Саме таким загальним принципом соціалістичного права мали підпорядковуватися галузеві принципи. Однак у силу багатьох причин цивілістична наука не сформулювала чіткої цілісної концепції системи цивільно-правових принципів, що, власне, визнавалося юристами того періоду [4]. Однак заради справедливості необхідно зазначити, що і в Україні за роки незалежності не була сформульована система принципів українського цивільного права. Невирішеною ця проблема залишається і після прийняття нового ЦК України, незважаючи на те, що його норми дають правові підстави для наукової побудови системи принципів цивільного права, а зрештою — принципів договірної права. Певною мірою правовий вакуум може заповнити монографічне дослідження Т. В. Боднар, в якому знайшли глибоке відображення принципи, які діють на стадії виконання договірних зобов'язань [5].

Відправною підставою для побудови системи принципів, насамперед, є положення ст. 3 ЦК, в якій безпосередньо визначені загальні засади цивільного законодавства: а) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини; б) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом; в) свобода договору; г) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; ґ) судовий захист цивільного права та інтересу; д) справедливість, добросовісність та розумність, які можуть розглядатися водночас і як принципи. Доречно зазначити, що деякі з перерахованих принципів були закріплені ще до прийняття нового ЦК в окремих законодавчих актах початкового періоду ринкових реформ, наприклад, у Законах України «Про власність», «Про

підприємництво» і, що найважливіше — в Конституції України 1996 р. (статті 41, 42).

Перераховані в ст. 3 ЦК правові засади-принципи були підтримані в юридичній літературі і водночас доповнені новими принципами цивільного права, оскільки в зазначеній статті не міститься їх вичерпний перелік. Так, В. І. Борисова доповнює законодавчо визначені принципи цивільного права принципом юридичної рівності, вільного волевиявлення, майнової самостійності учасників цивільних відносин [6]. Я. М. Шевченко принципом цивільного права пропонує вважати принцип юридичної рівності суб'єктів цивільного правовідношення перед законом, що міститься у ст. 1 ЦК України [7]. Не торкаючись питання обґрунтованості таких пропозицій, необхідно визнати цілком правильним сам підхід до розширення переліку цивільно-правових принципів. Інша справа, що вищезазначені додаткові принципи, як на наш погляд, автори певною мірою отожднюють з методом цивільно-правового регулювання.

Необхідність виявлення принципів договірної права*

Наближаючись до предмета нашого дослідження, цілком логічно розглянути питання про те, які загальні принципи діють у договірному праві, а також які принципи є специфічними лише для договірної права. Для того щоб дати правильну відповідь на поставлене запитання, важливо виявити зміст поняття «принципи права». Між тим, у юридичній доктрині немає єдності у його розумінні. По-перше, переважна частина цивілістів не розглядають принципи як такі, що разом із методом та методом правового регулювання кладуться в основу поділу права на галузі.

Водночас за радянського періоду відомий радянський юрист В. Я. Яковлев відзначив важливу роль принципів у формуванні галузей права [8]. Фактично цю позицію підтримали й інші автори (Н. С. Кузнецова, В. І. Борисова) [9].

Щоб виявити всю систему принципів цивільного права, у тому числі договірної права, необхідно врахувати зміст самого поняття правового

принципу. В загальній теорії права принципи визначаються як основні керівні засади (основні ідеї), які знаходять своє закріплення в нормах відповідної галузі права, які направляють розвиток і функціонування усієї правової системи [10]. В Україні перше комплексне наукове дослідження принципів права провів А. М. Колодій. На його думку, принципи права — це такі відправні ідеї існування права, які виражають найважливіші закономірності й підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права і становлять його головні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальною значимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови і зміцнення суспільного ладу [11]. Це складне і надмірно теоретизоване визначення принципів права фактично зводиться до визнання за ними ролі універсального механізму гармонізації праворегуючих та охоронних норм, або робочого механізму, як правильно зазначила Н. С. Кузнецова, за допомогою якого визначаються межі можливої та належної поведінки учасників цивільно-правових відносин [12].

Таким чином, щоб відбулося забезпечення єдності й одноманітності у регулюванні відповідної категорії суспільних відносин, необхідне закріплення у правових нормах концентрованих правових ідей, притаманних відповідній правовій системі та її складовим частинам. При цьому, незважаючи на великі розбіжності у визначенні конкретних принципів права, важливо констатувати наявність у науковців певної єдності у визначенні системи принципів права, яку складають загально-правові, галузеві принципи, підгалузеві принципи, інституційні та міжінституційні принципи [13].

Отже, якщо розглядати договірне право як інститут цивільного права і зобов'язального права як підгалузі, то з усією очевидністю постає необхідність виявлення принципів договірної права. Норми договірної права, які становлять основу всього зобов'язального права (з усіх 707 статей книги 5 «Зобов'язальне право» 519 статей присвячені безпосередньо договорам), безумовно побудовані з урахуванням загальних принципів цивільного пра-

* Внутрішню рубрикацію тексту (підзаголовки) здійснено редакцією.

ва. Водночас у них можна виявити дію спеціальних принципів.

Вперше в українській цивілістичній науці принципи зобов'язального права були ґрунтовно досліджені професором Н. С. Кузнецовою [14]. На її думку, до принципів, закріплених в ст. 3 ЦК, які мають першочергове значення для зобов'язального права, належать: свобода договору; свобода підприємницької діяльності, не забороненої законом; судовий захист цивільного права та інтересу; справедливість, добросовісність та розумність. Тобто автор виключила з числа таких принципів лише принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини, але, як нам вважається, не тому, що в зобов'язальному праві він не може бути застосований, а тому, що його дія тут є мінімальною і виявляється в обмеженому форматі. Таку позицію підтримала також Т. В. Боднар, однак надалі автор з невідомих міркувань у відносинах виконання договірних зобов'язань виділила лише принципи добросовісності, розумності й справедливості [15]. Значення цих нових для української цивілістики принципів дійсно непересічне, на відміну від правових систем багатьох інших країн (наприклад, Німеччини, Голландії). Введення їх до ЦК деякі автори розглядають як передумову до створення в Україні судового прецеденту, а абстрактність цих принципів позбавляє їх ознак нормативно-правового акта [16]. Така пересторога є небезпідставною, адже, як зазначається в літературі, за відсутності нормативно-правового або договірної регулювання зазначені принципи виконують функцію регулятора прав і обов'язків сторін зобов'язання [17]. Отже, поряд з іншими зазначеними в ст. 3 ЦК засадами є усі підстави вважати загальногалузеві принципи добросовісності, розумності і справедливості такими, що найповніше виявляють свою дію в договірному праві.

Крім того, Н. С. Кузнецова виділила також спеціальні принципи, притаманні, насамперед, інституту зобов'язального права, а саме: принцип диспозитивності, принцип належного і реального виконання. Однак зазначені принципи не є абсолютно новими, вони давно відомі цивілістичній науці. Інша справа, що нині вони одержали у новому ЦК України новий зміст. Так,

цивільне законодавство, встановлюючи певні моделі правового регулювання цивільних відносин, водночас надає їх суб'єктам право самостійно визначити правила своїх взаємовідносин, за винятком випадків, встановлених імперативними нормами. Зрозуміло, що перераховані принципи повною мірою виявляють свою дію в механізмі правового регулювання договірних відносин, які є частиною предмета зобов'язального права.

Принципи моральності

Постає закономірне питання про можливість існування інших інституційних принципів у договірному праві. Комплексний аналіз норм ЦК України, які регулюють договірні відносини, дає підстави для ствердної відповіді на це питання.

Так, як на наш погляд, можна виділити принцип **моральності**, який має полягати у тому, що договір та його умови не повинні бути спрямовані на досягнення цілей, що суперечать моральним засадам суспільства. Власне, це впливає зі змісту ст. 203 ЦК України, в ч. 1 якої прямо записано, що зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства. Оскільки ж договір є одним із видів правочинів, то, звісно, і зміст договору не повинен суперечити моральним засадам суспільства. Очевидно, що такі випадки в практиці можуть бути надзвичайно рідкісними, але виключати їх не можна. Наприклад, можуть бути визнані недійсними договори, що містять умови, які суперечать вимогам Закону України «Про захист суспільної моралі». Звичайно, в судовій практиці найскладнішою проблемою буде встановлення ступеня «неморальності» договору, оскільки оцінка цього поняття багато в чому буде носити суб'єктивний характер.

Економічність і співробітництво

За радянського періоду, коли економіка мала одержавлений і плановий характер, загальноновизначеними були принципи економічності та співробітництва сторін. Сутність принципу економічності вбачалася авторами того періоду в тому, що він орієнтує на виконання сто-

ронами своїх обов'язків найбільш економічним способом, який базується як на загальних вимогах, так і на однопорядкових конкретних обов'язках, передбачених умовами конкретного договору [18]. Звичайно, в умовах планової одержавленої економіки доречність такого принципу в договірних зобов'язаннях була очевидною. Однак нині, як на наш погляд, доцільність в існуванні такого принципу не лише зберігається, а й більше того — підвищується. Це пояснюється, насамперед, тим, що в умовах ринкової економіки, розвитку підприємництва, домінування права приватної власності суб'єктам підприємництва і господарювання, які здійснюють підприємницьку діяльність на свій ризик з метою одержання прибутку, вкрай важливо займатися такою діяльністю з мінімальними матеріальними втратами. Іншими словами, активне впровадження принципу економічності в договірних зобов'язаннях буде сприяти підвищенню доходів сторін, зменшенню їх матеріальних і нематеріальних витрат.

На жаль, широкого впровадження в новому ЦК принцип економічності не одержав, за деякими винятками. Особливо рельєфно виявляється дія принципу економічності в правовому регулюванні, наприклад, підрядних відносин. Так, відповідно до ст. 845 ЦК підрядник має право на ощадливе ведення робіт за умови забезпечення належної їх якості. Ощадливе ведення робіт є взаємовигідним, оскільки сторони можуть домовитися про розподіл між ними заощадження, отриманого підрядником (ч. 3 ст. 845 ЦК). Елементи економічності спостерігаються і в інших статтях, які передбачають:

а) можливість залучення до виконання договору підряду субпідрядника (ст. 838 ЦК);

б) розподіл виконання робіт з матеріалів підрядника або замовника (статті 839, 840 ЦК);

в) визначення ціни у кошторисі (ст. 844 ЦК);

г) обставини, про які підрядник зобов'язаний повідомляти замовника (ст. 847 ЦК);

г) права замовника у разі порушення підрядником договору підряду (ст. 852 ЦК);

д) право підрядника продати виконану роботу у разі ухилення замовника від її прийняття (ст. 853 ЦК).

Принцип економічності прямо чи опосередковано закріплюється також у статтях ЦК, які регулюють інші договори. Наприклад, відповідно до ст. 666 ЦК, якщо продавець не передає покупцеві приналежності товару та документи до нього, покупець насамперед має право встановити розумний строк для їх передання і лише у разі невиконання цих вимог має право відмовитися від договору купівлі-продажу та повернути товар продавцеві. Принцип економічності у даному випадку полягає у тому, що передчасне повернення товару може спричинити зайві витрати у виконанні договору, чого можна уникнути шляхом встановлення продавцем розумного строку для передання покупцеві належностей товару та документів до нього. Законодавець надає покупцеві, якому переданий товар неналежної якості, право відмовитися від договору і вимагати повернення сплаченої за товар грошової суми лише тоді, коли буде мати місце істотне порушення вимог щодо якостей товару (ч. 1 ст. 678 ЦК). При цьому тут враховуються інтереси не лише покупця, а й продавця, до якого така санкція не застосовується, якщо недоліки не належать до категорії істотних. Це можна пояснити, зокрема, тим, що економічно доцільніше надати покупцеві право за наявності таких недоліків вимагати або пропорційного зменшення ціни, або безоплатного усунення недоліків товару, або відшкодування витрат на усунення недоліків товару.

Щодо можливості виокремлення в договірному праві взаємного співробітництва сторін як самостійного принципу, як нам вважається, достатніх підстав немає. Звичайно, не можна заперечувати той факт, що таке співробітництво існує в договірних правовідносинах та закріплюється в окремих нормах. Наприклад, сторони активно співробітничать на стадії укладення договору з метою закладення в його зміст узгоджених умов, а також на стадії виконання договору з метою внесення до нього змін і доповнень. Однак таке співробітництво так чи інакше спрямоване на досягнення максимального економічного вигідного результату, на раціональне і ефективне виконання договірних умов. За таких обставин вважаємо за доцільне зазначити тісну взаємопов'язаність категорії економіч-

ності та співробітництва сторін у договірному зобов'язанні, а відтак можна вести мову про функціонування єдиного принципу економічності та співробітництва сторін.

Належне виконання зобов'язання

У цивілістичній науці завжди виділялися і виділяються принципи належного і реального виконання зобов'язань. При цьому наголошується на тому, що в умовах ринкової економіки зберігається значимість принципу належного виконання [19]. Цей факт важко заперечити, адже в новому ЦК (ст. 526), як і в ЦК УРСР 1963 р., прямо закріплюється ця правова ідея. Зобов'язання має виконуватися належним чином, відповідно до умов договору та вимог ЦК, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог — відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться (ст. 526 ЦК). У цивілістичній літературі досить поширеною є думка про існування поряд з належним виконанням договору його *реального* виконання, під яким розуміється виконання зобов'язання в натурі [20]. Зміст принципу реального виконання полягає у тому, що мають бути вчинені відповідні дії боржником на користь кредитора щодо предмета договору, як-то: передача продавцем покупцеві товару, виконання відповідної роботи, надання послуги тощо. Однак серед науковців поки що не досягнуто згоди щодо співвідношення принципів належного і реального виконання, у зв'язку з чим тут сформувалося кілька позицій.

Відповідно до першої принцип належного виконання і принцип реального виконання є взаємопов'язаними між собою, але водночас самостійними за своєю сутністю, оскільки реальне виконання характеризує вчинення особою дії, яка є об'єктом відповідного правовідношення, а належне виконання характеризує дотримання вимог закону, договору при вчиненні таких дій [21].

Прихильники другої позиції виділяють зазначені два принципи як самостійні, але водночас припускають можливість їх співвідношення. Наприклад, В. В. Луць та інші автори вважають, що на стадії нормального розвитку зобов'язання вимоги належного і реального виконання збігаються, бо

належним виконанням охоплюється й дотримання умов щодо предмета, який слід передати у натурі [22].

Особливий погляд на цю проблему висловив О. С. Іоффе, який визнав домінуючим принцип реального виконання, оскільки, як він зазначав, соціалістичне право виходить із загального правила про виконання зобов'язання у тому вигляді, в якому останнє визначено планово-адміністративними актами, договорами та іншими зазначеними в законі підставами [23]. Саме тому це правило, на думку автора, називають принципом реального виконання, який діє визначальним чином як на стадії нормального розвитку, так і у випадку порушення. З такими твердженнями можна погодитись, але подальша оцінка О. С. Іоффе співвідношення принципів реального та належного виконання зобов'язання дає підстави для критики. Так, на думку автора, у разі порушення зобов'язання можливість належного виконання у повному обсязі виключається і зберігається можливість вчинити ті дії (з передачі речей, виконання робіт тощо), які складають основу мету зобов'язання [24]. Такі міркування не дають відповіді на питання, зокрема, в тих випадках, коли виконання в натурі взагалі неможливе (наприклад, у разі загибелі індивідуально визначеної речі), а відтак вимоги кредитора про виконання зобов'язання в натурі є нездійсненними.

У новітній юридичній літературі зроблена спроба нівелювати значення принципу реального виконання зобов'язання в ринковій економіці, в умовах якої сплата кредитором неустойки та відшкодування збитків, завданих невиконанням боржником зобов'язання в натурі, може задовольнити його інтерес у повному обсязі. Саме тому новий ЦК у ст. 622 начебто обмежує сферу дії цього принципу, передбачаючи звільнення боржника від виконання зобов'язання в натурі, якщо це передбачено у договорі або законі, зокрема, у разі відмови кредитора від прийняття виконання, яке внаслідок прострочення втратило для нього інтерес (ст. 612 ЦК). Безумовно, на даний період реальне виконання зобов'язання дещо втратило попереднє значення, але не такою мірою, щоб законодавець у новому ЦК свідомо обмежив його дію.

На наш погляд, концепція існування двох близьких, але різноплотинних принципів реального і належного виконання зобов'язання є нині невірною ні з теоретичної, ні з практичної точок зору. По-перше, не можна ігнорувати той факт, що реальне виконання зобов'язання є головним елементом належного виконання. У разі порушення зобов'язання в частині виконання його в натурі відпадає потреба взагалі говорити про інші допущені боржником порушення. Звичайно, кредитор має право вимагати від боржника виконання зобов'язання в натурі навіть за умови відшкодування останнім збитків, сплати неустойки тощо. Але якщо це стане неможливим у силу суб'єктивних чи об'єктивних причин, то у такому разі буде мати місце не просто неналежне виконання зобов'язання, а — *невиконання* його взагалі. Іншою буде ситуація у разі виконання зобов'язання в натурі, але з порушеннями його інших умов (наприклад, про строки, про якість). Тобто тут буде мати місце неналежне виконання, іншими словами, буде мати місце виконання, але часткове [25].

По-друге, самостійне існування реального та належного принципів як двох різноплотинних принципів лише ускладнюватиме судову практику, для якої тлумачення реального виконання як елемента загального принципу належного виконання є більш зрозумілим і таким, що адекватніше відображає сутність допущеного боржником порушення. Так, Судова палата в господарських справах Верховного Суду України, розглянувши касаційну скаргу Банку про скасування постанови Вищого господарського суду України у справі за позовом Банку до Товариства про стягнення заборгованості за кредитним договором у своїй постанові від 14.10.2004 р. зокрема зазначила, що згідно зі ст. 216 ЦК УРСР зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином [26]. Цілком зрозуміло, що під належним виконанням Судова палата має на увазі і реальне виконання кредитного договору шляхом повернення кредитної суми. Власне, це впливає зі змісту ст. 610 ЦК, згідно з якою порушенням зобов'язання є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання). Ця обставина повинна вра-

ховуватися при формулюванні позовних вимог. Наприклад, у разі відмови продавця передати проданий товар покупець має право відмовитися від договору купівлі-продажу і вимагати повернення сплачених за товар коштів та відшкодування завданих невиконанням зобов'язання в натурі збитків (статті 623, 665 ЦК). У разі ж продажу покупцеві товару з істотними недоліками покупець, зокрема, має право відмовитися від договору і вимагати повернення сплаченої за товар грошової суми та відшкодування збитків і сплати передбаченої договором неустойки на тій підставі, що продавець неналежно виконав зобов'язання (статті 623, 624, 678 ЦК).

Таким чином, доцільно виділяти в договірному праві єдиний принцип належного виконання, яким охоплюється також виконання зобов'язання в натурі, тобто реальне виконання.

Обов'язковість виконання договору

У договірних зобов'язаннях можна віднайти й інші правові засади, без яких неможливе досягнення їх правової мети. Такою засадою є *обов'язковість виконання сторонами умов договору* (ст. 629 ЦК), зміст якої полягає, зокрема, у тому, що зміна або розірвання договору не допускається без взаємної згоди сторін, а також не допускається одностороння відмова від виконання договору, якщо інші не передбачено договором або законом (ст. 651 ЦК). Таку правову засаду є усі підстави визначити правовим принципом, дію якого в договірних відносинах важко переоцінити, адже завдяки йому забезпечується їх стабільність. Наразі його відсутність призвела б до втрати необхідності в укладенні договорів, позбавлених примусу у їх виконанні.

Застосування санкцій

Нарешті в договірному праві необхідно визначити ще один базовий принцип, без існування якого ефективність досягнення договірної правової мети була б проблематичною. Проголошення в ст. 3 ЦК судового захисту цивільного права та інтересу як правової засади цивільного законодавства важко переоцінити, але для впливу суду на контрагентів, що порушують зобов'язання, важливим є також механізм за-

стосовуваних судом заходів до порушника.

У ст. 16 ЦК дається орієнтовний перелік основних способів захисту цивільних прав та інтересів, переважна частина яких може застосовуватися судом також у разі порушення договірних зобов'язань. Специфіка їх застосування у договірному праві визначається в главі 51 «Правові наслідки порушення зобов'язання. Відповідальність за порушення зобов'язання», а також у статтях ЦК, які регулюють окремі види договірних зобов'язань. Важливе значення у формуванні цієї специфіки відіграють закони України, Господарський, Земельний та Сімейний кодекси України.

У ст. 611 ЦК в узагальненому вигляді сформульовано правові наслідки порушення зобов'язання. Серед них зазначені: а) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; б) зміна умов зобов'язання; в) сплата неустойки; г) відшкодування збитків та моральної шкоди.

Перераховані правові наслідки є різнорідними санкціями, і для їх застосування необхідні різні умови. Зокрема, односторонню відмову від зобов'язання у разі його порушення другою стороною та односторонню зміну зобов'язання у цивілістичній літературі прийнято називати оперативними санкціями [27], для застосування яких до порушника не обов'язковою є наявність в діях останнього вини. Натомість, сплата неустойки і відшкодування збитків та моральної шкоди є мірами (санкціями) цивільно-правової відповідальності, настання якої можливе лише за наявності підстав цивільно-правової відповідальності (які в сукупності утворюють склад цивільного правопорушення), у тому числі такої підстави, як вина, якщо інше не встановлено договором або законом. Крім цих двох видів правових наслідків, що настають у разі порушення зобов'язання, в окремих статтях ЦК передбачаються і такі, які спонукають боржника виконати той чи інший договірний зобов'язок. Наприклад, відповідно до ст. 620 ЦК у разі невиконання боржником зобов'язку передати кредиторі у власність або у користування річ, визначену індивідуальними ознаками, кредитор має право вилучити річ у боржника

та вимагати її передавання відповідно до умов зобов'язання. Безумовно, судовий примус до виконання передбаченого договором зобов'язку є санкцією, але не мірою відповідальності.

Незважаючи на різну правову природу вищезазначених видів правових наслідків порушення зобов'язання, усіх їх об'єднує те, що одна сторона (кредитор) має право у разі порушення договірних зобов'язань другою стороною (боржником) звернутися до суду з вимогами про зміну чи розірвання договору, про виконання договірних зобов'язку в натурі та (або) відшкодування завданих збитків, стягнення неустойки, якщо інше не передбачено договором або законом. В усіх цих випадках застосування санкцій покликано спричинити для боржника такі негативні наслідки, які б спонукали його до виконання договірних зобов'язань, і що найголовніше — забезпечити відновлення порушеного права кредитора. Отже, в правовому регулюванні відносин, що виникають у зв'язку з порушенням договірних зобов'язань, діє принцип адекватного застосування у судовому порядку до боржника санкцій про примусове виконання зобов'язків та цивільної відповідальності, якщо інше не встановлено договором або законом.

Висновки

Знання принципів договірних прав дозволяє правильно застосовувати на практиці норми, в яких вони закріплені, а також поширювати їх дію на відносини, не врегульовані безпосередньо законом чи договором. Виходячи з усього викладеного, пропонуємо наступну систему спеціальних принципів договірних зобов'язань у цивільному праві України, які найповніше визначають правову природу та зміст договірних прав:

- принцип свободи договору;
- принцип диспозитивності;
- принцип моральності;
- принцип економічності та співробітництва;
- принцип належного виконання договірних зобов'язань;
- принцип обов'язковості виконання договору;
- принцип судового адекватного застосування санкцій до порушника зобов'язання.

ПРИМІТКИ

- Советское гражданское право / Под ред. В. В. Рясенцева. — М.: Юридическая литература, 1975. — Т. 1. — С. 21.
- Советское гражданское право / Под ред. О. А. Красавчикова. — М.: Юридическая литература, 1968. — Т. 1. — С. 24—25.
- Алексеев С. С. Об общих принципах советского социалистического права: Курс лекций. — Свердловск, 1963. — С. 150.
- Братусь С. Н. Предмет и система советского гражданского права. — М.: Юридическая литература, 1963. — С. 134; Иоффе О. С. Советское гражданское право: Курс лекций. — Ленинград, 1958. — Т. 1. — С. 16—17.
- Боднар Т. В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — 272 с.
- Цивільне право України: Підручник: У 2 т. / За заг. ред. В. І. Борисової та ін. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — Т. 1. — С. 21.
- Цивільне право України: Підручник: У 2 т. / За заг. ред. Я. М. Шевченко. — К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. — Т. 1. — С. 15.
- Яковлев В. Ф. К проблеме гражданско-правового метода регулирования общественных отношений // Антология уральской цивилистики. 1925—1989. — М.: Статут, 2001. — С. 367.
- Кузнецова Н. С. Основні завдання Книги першої проекту Цивільного кодексу України / Кодифікація приватного (цивільного) права України. — К.: Український центр правничих студій. — 2000. — С. 123.
- Алексеев С. С. Общая теория права. — М., 1982. — Т. 2. — С. 16.
- Колодій А. М. Принципи права України. — К.: Юрінком Інтер, 1998. — С. 27.
- Кузнецова Н. С. Зазнач. праця. — С. 123.
- Кузнецова Н. С. Принципи сучасного зобов'язального права України // Українське право. — № 4. — 2003. — С. 9—15.
- Кузнецова Н. Там само.
- Боднар Т. В. Зазначена праця. — С. 110—122.
- Паліук В. П. Щодо справедливості, добросовісності та розумності в чинному законодавстві України // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. Науковий часопис. — 2002. — № 2. — С. 45.
- Боднар Т. В. Зазнач. праця. — С. 121—122.
- Иоффе О. С. Обязательственное право. — М.: Юридическая литература, 1975. — С. 66—67.
- Кузнецова Н. — Зазнач. праця.
- Иоффе О. С. Зазнач. праця. — С. 59—64.
- Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Общие положения. — М., 1999. — С. 418.
- Луць В. В. Контракты у підприємницькій діяльності. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — С. 52—53; Цивільне право України / За ред. Я. М. Шевченко. — К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — Т. 1. — С. 480—481.
- Иоффе О. С. Зазнач. праця. — С. 59—63.
- Там само.
- Сібілєв М. Структура та основний зміст загальних положень про зобов'язання у проекті нового Цивільного кодексу України // Українське право. — 1997. — Число 1. — С. 72; Зобов'язальне право. Теорія і практика. — К., 1998. — С. 45; Кодифікація приватного (цивільного) права. — К., 2000. — С. 219—220; Цивільне право України / За заг. ред. В. І. Борисової та ін. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — Т. 2. — С. 20—21.
- Юридичний вісник України. — 2004. — № 18. — С. 15.
- Луць В. В. Контракты у підприємницькій діяльності. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — С. 66—67.